

Ірина Швець,

мол. наук. співробітник НБУВ

ГАЗЕТНИЙ ФОНД НБУВ : ФОРМУВАННЯ, СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті розглянуто основні етапи розвитку газетних фондів НБУВ, а також проблеми збереження, періодизації та каталогізації газет.

Ключові слова: газетний фонд, видання, електронні каталоги, періодизація.

Третє тисячоліття характеризується появою принципово нової соціальної концепції розвитку людської цивілізації, важливим фактором існування якої стає наповнення інформаційного ринку та удосконалення технологічних можливостей. Це свідчить про зародження глобальної інформаційної інфраструктури, що потребує надійності збереження, гнучкого пошуку, якісного та швидкого оброблення та передачі інформації, максимальної інтерактивності. Стрімкий розвиток інформаційних технологій змінює погляд на газетні видання та на центри їх збереження – газетні фонди нашої держави, оскільки саме газети поряд з телебаченням, інтернетом та радіо інформують про останні події сучасності через максимально короткі регулярні проміжки часу найбільш масову читацьку аудиторію. Поточні газети дають оперативну інформацію про сучасні події, а ретроспективні є літописами, що дозволяють дослідити, як розгорталися події у минулі часи.

Свою назву газети отримали чотири століття тому від найменування дрібної італійської монети. 1556 року у Венеції вийшло перше друковане видання («Письмові вісті») вартістю в одну «gazetty». Перші дослідження газет в Україні почали з'являтися в другій половині XIX – на початку XX ст. Це були окремі статті або невеличкі замітки з нагоди ювілейних дат заснування часописів, перші спроби бібліографічного опису періодичних видань [1; 2] і статті оглядового характеру [3]. Вивченням історії української преси займалися В. Владимиров, В. Габор, С. Кость, І. Михайлин, О. Мукомела, М. Нечиталюк, І. Павлюк, М. Присяжний, серед діаспори – О. Бочковський, А. Животко, М. Шлемкевич, І. Кедрин-Рудницький.

Основне завдання газетних фондів нашої держави і газетного фонду НБУВ зокрема – забезпечення інформаційних потреб суспільства та

збереження документальної спадщини. Щоб максимально використати інформаційні ресурси, потрібно виконувати основні вимоги функціонування фонду: вчасне та повне комплектування й оброблення документів, доступність для користувачів, збереження.

Людство завжди дбало про збереження свого документального спадку. Перший книгознавчий трактат «Про необхідну повагу до зберігання книжок» Річарда де Бері було вміщено у відомому «Філобібліоні» (1345). На сьогодні питання збереження документів, у нашому випадку – газет, стає ще актуальнішим. Адже, по-перше, на відміну від глиняних табличок, пергаменту, оксамиту та інших матеріальних носіїв інформації минулих поколінь, якість сучасного паперу вже з середини XIX ст. значно погіршилась. По-друге, збільшився шкідливий вплив забрудненого навколишнього середовища. По-третє, на збереження фондів негативно впливають і форс-мажорні обставини (пожежі, потопи, техногенні катастрофи тощо).

1998 р. Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) започаткувала програму збереження фондів як основну умову виживання культури та науки.

Роботу зі збереження фондів можна проводити в двох основних напрямках:

1. оперативний ремонт та реставрація;
2. поцифрування документів або перенесення на мікрофіші.

Важливим фактором впливу на збереження бібліотечних фондів є додержання температурного режиму та рівня вологості в приміщеннях, постійний нагляд за системами пожежної безпеки та захист фондів від шкідників.

Обсяг газетного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – понад 200 тис. річних комплектів газет. Він містить зібрання вітчизняних та зарубіжних часописів. Газетний фонд НБУВ почав формуватися ще 1919 р. 1920 р. до фонду почали надходити обов'язкові примірники. Особливо багато часописів надійшло через «Агітвидав». 1926 р. до газетного фонду НБУВ надійшли фонди Київського інституту народної освіти (115 назв газет). 1945 р. – 92 тис. примірників із Всесоюзної книжкової палати та 69 тис. – з Книжкової палати України. 1955 р. бібліотека почала передплачувати газети країн соціалістичного табору. А з 1965 року в газетний фонд надходять обов'язкові примірники усіх республіканських видань. На сьогодні бібліотека отримує всі газети, що видаються в Україні, видання української діаспори, російськомовні видання держав СНД та іноземні газети.

З самого початку існування газетного фонду важливим джерелом його поповнення стає газетообмін і дарунки різних установ та приватних осіб. Так, комплектувати фонд іноземних газет допомагають Міністерство закордонних справ (9627 номерів за період з 1968–1988 рр.), посольства багатьох країн світу, Представництво Європейської комісії в Україні. 1985 р. 254 річні комплекти газет передав Інститут досліджень діаспори. 1988 р. Народний Рух України подарував колекцію перших «неформальних» видань. Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном подарувало газети, видані протягом 1926–1995 рр. 2001 р. від української діаспори з Канади надійшли газети за 1940–2000 рр. Газети зі свого фонду передала також Служба безпеки України. Щодня газетний фонд отримує близько 2,5 тис. примірників різних газет. Щорічно фонд зростає на 4 тис. одиниць зберігання (комплектів). Контроль за надходженнями періодичних видань здійснюється за допомогою комп'ютерної програми «Access».

До 1917 р. в Україні випускалося 1200 назв газет. У газетному фонді зберігається їх четверта частина – близько 320 назв. Зараз до фонду щорічно надходить 2325 назв газет.

За сферою розповсюдження та типами газетні видання поділяються на загальнодержавні, регіональні (республіканські та обласні), місцеві (міські, районні, низові, приватні), рекламно-інформаційні та інші. У фонді також зберігаються колгоспні видання з 1957 по 1985 роки.

Для радянської влади та більшовицької партії періодична преса була могутнім чинником пропаганди та агітації за здійснення своїх програмних завдань. Численні газети, що видавалися масовими накладками, коштували дуже дешево і надходили до кожної хати-читальні у найвіддаленішому селі. Відділ друку, відділ агітації і пропаганди (агітпроп) контролювали агітаційну та пропагандистську роботу партії через пресу. Кооперативні видання існували тільки до 1928 року. Потім можливість видавати свою, невідконтрольовану Комуністичній партії пресу, зникла. Газети стали одноманітними, заповлітованими, схожими одна на одну. Горбачовська епоха, часи перебудови призвели до виникнення різних неформальних організацій, товариств, об'єднань, партій, релігійних конфесій і майже всі вони намагалися пропагувати свої ідеї через власні незалежні видання. Відбулася лібералізація преси. На відміну від «офіційної преси», з 1988 року в Україні з'являються так звані «неформальні видання». У газетному фонді НБУВ зберігається значна колекція «неформальної преси» та газет, виданих болгарською, вірменською, грецькою, єврейською, кримсько-татарською, німецькою меншинами в Україні.

За тематичними розділами газетні видання поділяються на універсальні

та спеціалізовані. Спеціалізовані діляться, у свою чергу, на загальнополітичні, профспілкові, юридичні, економічні, ділові, екологічні, педагогічні, релігійні, медичні, військові, з питань транспорту, сільського господарства, культури, літератури та спорту, видання для дозвілля. Газетному відділу, на нашу думку, потрібно більше уваги приділяти систематизації газетної преси. Це допоможе при створенні пошукової системи електронних каталогів, оскільки з назви газети не завжди можна зрозуміти про її зміст, що надто ускладнює пошук потрібної інформації.

За цей час у газетному фонді НБУВ сформувалися колекції таких видань:

1. Рідкісні російські газети 1732–1917 рр.
2. Рідкісні українські газетні видання 1818–1917 рр.
3. Нелегальні газети кінця XIX – початку XX ст. (1897–1918 рр.).
4. Газети періоду Української національно-демократичної революції (1917–1921 рр.).
5. Газети СРСР періоду 1920–1941 рр.
6. Газети періоду Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.).
7. Неформальні газети 1988–2001 рр.
8. Зарубіжні газети 1760–2008 рр.
9. Газети української діаспори (1902–2006 рр.) [4].

За хронологічним принципом у Газетному фонді НБУВ зберігаються:

1. Газети Росії з 1732 р. Це «Примечания» до газети «Санкт-Петербургские ведомости». Вони виходили протягом 1728–1742 рр. щомісячно і містили статті на історичні, генеалогічні, географічні, природознавчі, політичні, економічні та соціальні теми. «Примечания» друкувала Академія наук. У фонді зберігаються видання за 1732, 1733, 1738, 1739, 1741, 1742 роки.

2. Іноземні часописи з 1760 р.: «Suplement z gazet cydzoziemskich». За І. Кривецьким, українська преса починається з іноземної періодики. Особливо в Галичині іноземна преса цілком задовольняла українського читача, що негативно впливало на розвиток національного друкованого слова. Саме французьку «Gazette de Leopol» («Львівську газету») автор вважав першою українською газетою. Щодо Східної України, то першою газетою у Харкові він називає російськомовний «Харьковский еженедельник» (1812), у Києві – «Киевскую газету» (1834) [5].

3. Газети України з 1818 р. Їх відлік починається з часопису «Харьковские известия», який видавала рада Харківського університету під керівництвом відомого українського письменника, ректора університету Петра Петровича Гулака-Артемовського. Перша російська

революція 1905–1907 рр. відмінила заборону на видання українських періодичних видань, що діяли в Росії від часу запровадження таємного Валувського циркуляру (1863) та Емського указу (1879). З першої україномовної газети «Хлібороб», яка вийшла 12 листопада 1905 р. у м. Лубни на Полтавщині, народжується суто національна періодика. Газету видавала Лубенська Українська громада. Українські газети стали виходити хоч і вільно, та не в такій кількості, як на початку легалізації публічного українського слова. Українські часописи надмірно обкладалися штрафами [6].

Відомий український бібліограф, історик і теоретик преси В. Ігнатієнко у працях: «Українська преса (1816–1923): історико-бібліографічний етюд» (1936) та «Бібліографія української преси (1816–1916)» пише: «...до визначення «що вважати за українську пресу» мусимо прикласти принцип територіально-етнографічний, комбінований з принципом мови... можемо вважати за українську пресу всю пресу, що виходила на території України та по інших землях, заселених українцями, друковану всіма українськими діалектами, говорами та всіма правописами (ярижкою, фонетикою). Але до цього треба додати й ту пресу, що виходила іншими мовами (російською, французькою, німецькою, англійською) та обстоювала і відбивала інтереси української культури» і уточнює, що пресу іншими мовами або двомовну «треба вилучити в окрему групу і розглядати як окреме явище українського життя» [7; 8].

Багато дискусій навколо періодизації української преси. Адже після проголошення незалежності нашої держави значно зросла увага до її історії. Радянські дослідники преси дотримувалися переважно ленінської періодизації (принцип періодизації визвольного руху в Росії). Сучасні дослідники преси пропонують враховувати мовний, регіональний, тематично-проблемний та хронологічний принципи.

Отже, аналіз українських періодичних газетних видань епохи тоталітаризму, перебудови, її сучасного стану та перспективи розвитку залишається вкрай необхідним та актуальним [9].

Для більш повного розкриття документального складу фонду та полегшення пошуку потрібної інформації у читальній залі Газетного відділу знаходяться видання довідкового характеру: словники, бібліографічні покажчики, енциклопедії, «Літопис газетних статей» (виходить з 1937 року) та різноманітна профільна література. Замовлення користувачів можуть прийматися у режимі віддаленого доступу. Надаються платні послуги ксеро- та фотокопіювання. Організуються тематичні виставки.

Інформацію про склад фонду надають карткові та друковані каталоги,

електронна бібліографічна база «Газети України у фондах НБУВ (1818–1922 рр.)» та картотеки. Сукупність каталогів та картотек різних типів становить єдину інформаційно-пошукову систему Газетного відділу.

Відділ газетних фондів готує нові електронні бібліографічні бази даних «Газети України 1923–1929 рр. у фондах НБУВ» та «Українські газети за межами України». Готуються до виходу в Інтернет такі електронні каталоги:

1. Газети України 1935–1940 рр. у фондах НБУВ.
2. Газети України 1946–1950 рр. у фондах НБУВ.

Електронний каталог допомагає відобразити всю параметральність пошуку інформаційних ресурсів фонду (автор, назва, місце видання, мова, хронологічні межі, ключові слова). Електронні каталоги створені за допомогою системи ІРБІС, вони більш функціональні та зручні, ніж їх друкований аналог, як для каталогізатора, так і для користувача.

Ще на початку 60-х років на мікрофіші була перенесена частина газетного фонду НБУВ, а саме – видання 1917–1920-х років. 1995 р. мініатюризували газети політичних партій, рухів, релігійних конфесій та національних меншин, що проживали на території нашої держави у період 1989–1993 років та центральні видання 1991–1993 рр., «Відродження» 1918 р. та «Державний вісник» 1918 р. було перенесено на мікрофіші вже в 2003–2004 роках.

З 2005 року перенесли на CD-R газети «Буковина» 1897 р., «Киевская мысль» – ілюстрований додаток 1910 р., «Краківські вісті» 1940–1945 рр., «Культура і побут» 1927 р., «Радянська Україна» 1943–1944 рр., «Нова Рада» 1917–1919 рр. та інші найбільш цінні видання [9]. Так, за допомогою поцифрування видань можливе одночасне вирішення двох протилежних завдань – збереження фондів і розкриття їх для необмеженого загального користування, а ера цифрових технологій вимагає вільного доступу до документальних масивів. Газетні фонди традиційно перебувають на паперових носіях, вони доступні лише для локального користування, наприклад, у читальній залі і для обмеженого кола користувачів. Та навіть таке обмежене користування згубно впливає на стан документа (газети). Внаслідок реалізації проекту з поцифрування фонду буде отримано електронний архів, пошуковою системою якого стане електронний каталог. Електронний архів дасть змогу накопичувати та зберігати документи незалежно від того, як часто вони затребовані. А багаторівневе програмне архівування даних дозволить зекономити час пошуку потрібної інформації в електронному просторі. Разом з тим буде забезпечено онлайнвий доступ до будь-якого документа і в будь-який час.

2010 р. компанія LG презентувала гнучкий електронний папір в розмірі звичайного газетного аркуша формату А3. Вже розроблена перша електронна газета, яка максимально наближена до звичайної газети (її можна навіть згортати) та газета в 3D форматі. Інформація в такому виданні організована за принципами горизонтальної подачі, коли за допомогою гіперпосилань користувач переходить від теми до теми, та вертикальної системи, де всі матеріали тематично структуровані.

В майбутньому людство не зможе охопити та зберегти весь масив інформації. Єдиним виходом буде реферування найбільш цінних інформаційних потоків. Та реферувати газету майже неможливо, бо, на відміну від інших носіїв інформації, газетні видання комплексно відображають зріз певного часу. Для дослідника цікаво все – і реклама, і ціни, і стан безробіття, і політичні події, і погодні умови у певній країні і в даний момент. Тому зберігати бажано всі видання (на будь-якому матеріальному носії інформації), оскільки газетний фонд охоплює життя суспільства в різні історичні періоди, а обов'язковий примірник, що надходить у бібліотечний фонд, гарантує збереження культурного та інтелектуального спадку для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Биографический указатель замечательных уроженцев и деятелей Харьковской губернии // Харьковский календарь на 1884 год. – Х., 1883. – Отд. 4. – С. 404–439.
2. *Кеппен П. О.* О составлении словаря харьковских писателей (Письмо к издателю «Московского телеграфа») / О. П. Кеппен // Московский телеграф. – М., 1828. – № 11. – С. 410–419.
3. Історія української преси ХХ століття. Хрестоматія : навчальний посібник / Упоряд., автор іст.-біогр. нарисів та приміт. О. Г. Мукомела. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 352 с.
4. *Самохіна Н. Ф.* Колекційні зібрання газетних видань в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського / Н. Ф. Самохіна // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19–21 травня 2009 р. – К., 2009. – С. 300–302.
5. *Кревецький І.* Початки преси на Україні : 1776–1850 / І. Кревецький. – Л., 1927. – 26 с.
6. *Грінченко Б.* Тяжким шляхом (Про українську пресу) / Б. Грінченко. – К. : Друк. 1-ої Київської друкарської спілки Трьох свят, 1912. – 74 с.
7. *Ігнатієнко В.* Українська преса (1816–1923) : Історико-бібліографічний етюд [Текст] / В. Ігнатієнко. – К. : Держвидав України, 1926. – 76 с.

8. *Ігнатієнко В.* Бібліографія української преси (1816–1916) / В. Ігнатієнко. – Х. ; К. : Держвидав України, 1930. – 288 с.

9. *Романюк М. М.* Здобутки і прорахунки дослідників української преси: погляд у ХХІ ст. / М. М. Романюк // Вісник Львівського університету. Серія журналістика. – Л., 2001, – Вип. 21. – С. 77–86.

10. *Біліменко Л. А.* Впровадження інноваційних технологій у Відділі газетних фондів Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського / Л. А. Біліменко // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність : проблеми науки, освіти, практики : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 20–22 травня 2008 р. – К., 2007. – С. 46–47.